

SOILA LEHTONEN

DRAMA SUOMENLINNASSA

Hyvän omantunnon kesäteatteria

*Mikä on teatterin tarkoitus? Unessa minulle suotiin
häkellyttävän komea
teatterin syvimmän olemuksen määritelmä: valo, voima,
rakkaus.*

*Näyttelijä Tarmo Mannilta (1921-1999) kysyttiin televisio-
ohjelmassa*

*(Helsingin Sanomien kriitikko Jukka Kajavan mukaan) sama
kysymys, ja hän vastasi:
"Hyvät kritiikit ja pitkät aplodit."*

Sisällysluettelo

Aluksi: kuninkaan, tsaarin ja presidentin saarilla

Hyvän omantunnon ja Kunnian kautta: Sveaborgista Suomenlinnaksi

Kesäteatterin uudet tuulet 1970-luvulla

Puskateatterista ramppivaloihin? Ryhmäteatteri,
KOM-teatteri ja Lauri Siparin historianäytelmät
Hyvässä omassatunnossa 1970–1977

*Sven Tuuva, Suomen kuningas, Salakauppoja,
Kesä Aunuksessa, -06, Wiipurin nopeat,
Vapauden kaikuja, Siviilikesä*

Uusi nimi, sama teatteri? Ryhmäteatteri
Kirjannäyttämönä Suomenlinnassa 1979–1981

*Iso-Niilo ja Pikku-Niilo, Sankarin sydän eli Jaakko
Ilkan kapina, Kohta sataa - mummo täyttää 80
vuotta mutta on huonona*

Ryhmäteatteri yleisöä etsimässä 1980-luvulla: dekonstruktioista speaktaakkeliin

*Nauruihminen, Impi vaarassa, Kesäyön unelma,
Siriuksen vieraat, Varastettu haitari, Don Juan,
Päättömän upseerin paluu, Taru Sormusten herrasta*

Klassikoita vuorotellen ja yhteistyössä: Teatteri Baccus, Ryhmäteatteri, Q-teatteri ja Viirus 90- luvun Suomenlinnassa

*Papin erhe, Nummisuutarit, Juhannustanssit, Romeo
ja Julia, Mestari ja Margarita, Kolme muskettisoturia,*

Lokki, Decamerone

Uusi vuosituhat: Ryhmäteatterin ja Q-teatterin uutta draamaa, kansallistutkimusta, klassikoita ja perheteatteria

Valtameren yllä, Trombi, Myrsky, Veljeni Leijonamieli, Maks ja Morits, Täällä Pohjantähden alla, Tuntematon sotilas, Siniväriset

Ryhmäteatterin miekka-, lapsi- ja kansallissankareita 2010-luvulla

Cyrano de Bergerac, Ronja Ryövärintytär, Peter Pan, Robin Hoodin sydän, Liisa Ihmemaassa eli tyttö joka aikaan putosi, Valheet ja viettelijät, Kesäyön uni, Seitsemän veljestä

Hyvä omatunto: perinne ja uudet ideat

Kiitokset

Lähteet, kirjallisuus

Haastatellut teatterintekijät

Aluksi: kuninkaan, tsaarin ja presidentin saarilla

Suomenlinnan Hyvä omatunto -kesäteatterinäyttämö on tulkinnut viidellä vuosikymmenellä monta roolia: se on ollut esimerkiksi Viipurina, Veronana, Pariisina, pohjalaiskylänä, Nurmijärvenä, Moskovana ja Keski-Maana. Muutaman kerran se on ollut myös Suomenlinnana.

Suomenlinnan Susisaarella on linnoituksen osa nimeltä Hyvä omatunto, raveliini, johon kuuluvat bastionit Hyve ja Kunnia. Sveaborgin merilinnoituksen - kansan suussa Viaporin, vuodesta 1918 Suomenlinnan - ruotsalaisen rakennuttajan Augustin Ehrensvärdin aikaan 1700-luvun jälkipuoliskolla saarilla elettiin vilkasta sotilas- ja siviilielämää. Teatteriakin jo harrastettiin, upseerien ja heidän perheidensä asuin- ja juhlakäyttöön rakennetuissa tiloissa.

Parisataa vuotta myöhemmin suomalainen ammattiteatteri saapui linnoitussaarille, Hyvään omaantuntoon, jossa kaksi vuotta aiemmin perustettu Ryhmäteatteri tuotti Lauri Siparin kirjoittaman sota-aiheisen *Sven Tuuvan* kesällä 1970. Runebergin junttisankari otettiin ilahtuneesti vastaan, ja seuraavana kesänä lavalle nousi menestyksekkäästi KOM-teatterin *Suomen kuningas*.

Siitä pitäen suomenlinalaisia teatteriesityksiä on enimmäkseen tuottanut Ryhmäteatteri, joka vuosina 1978-1981 toimi Kirjannäyttämön nimellä. Muina tekijöinä ovat olleet KOMteatteri kolmesti ja Q-teatteri kuudesti, ja nähty on myös yhteistuotantoja. Aluksi töitä tehtiin säiden

armoilla, sitten katteen suojassa. Vuosina 1990-91 linnake oli suljettuna peruskorjaustöiden ajan. Kolmea tuotantoa pyöritettiin kahtena kesänä peräkkäin. Teatterissa on vuosien 1970- 2017 kesinä tuotettu 43 produktiota.

Hyvässä omassatunnossa on tehty sekä näytelmäklassikoita ja niiden sovituksia - esimerkiksi Molièrea, Shakespearea, Tshehovia, Kiveä, Boccacciota, Bulgakovia, Tolkienia, Carrollia - että aikalaiskirjailijoita - Lauri Siparia, Ilpo Tuomarilaa, Arto Melleriä, Antti Hietalaa - , uusia tekstejä ja romaanidramatisointeja. Kesäteatterin kliseet on heitetty muurin yli, on nauratettu, yllätetty ja hämmennetty. On tehty myös sekä perinteistä, koko perheen että lapsilta kiellettyä teatteria. Linnake on ollut monipuolisuudessaan Suomen kiinnostavin kesäteatteriarena.

Suomenlinnan yleisö on ollut heterogeenista: helsinkiläisiä, matkailijoita, lapsia, teinejä, miehiä ja naisia, satunnaisia kävijöitä ja vakiovieraita. Ainoalaatuiset linnoitussaaret, vuodesta 1991 yksi Unescon maailmanperintökohteista, ovat upea ympäristö kesäteatterillekin. Kun 60-luvun lopulla kävijöitä Suomenlinnassa oli vuosittain sadantuhannen verran, vuonna 2017 heitä oli yli miljoona.

Suomen kesä meren ja metristen kivimuurien ehdoilla asettaa omat vaatimuksensa. Satuain kerran melko tavanomaisen hyytävässä alkukesän esi-illassa näyttelijä-ohjaaja Kari Heiskasen vieruspaikalle. Linnakeveteraani Heiskanen (joka on siellä näytellyt viidessä produktiossa ja ohjannut yhden) kaivoi kassistaan pilkkihaalarin ja pukeutui siihen. Nykyisin yleisön lämmittämiseksi on tarjolla harmaita armeijahuopia.

Eniten katsojia, yli 45 000, on saanut kesinä 1988 ja 1989 esitetty Ryhmäteatterin produktio *Taru Sormusten herrasta*. Matka Sinne ja Takaisin kesti seitsemättä tuntia, eivätkä katsomon hikiset muovituolitkaan karkottaneet katsojia. Raila Leppäkosken ja Jouni Tommolän sovittamasta,

Leppäkosken ja Arto af Hällströmin ohjaamasta speaktaakkelista tehtiin myös televisiotallenne ja Toni Edelmännin säveltämästä musiikista CD.

Aika monella on teatterimuisto noiden muurien sisältä. Itse kiipesin ensi kerran muurinaukosta katsomaan *Sven Tuuvaa* kesällä 1970. Vuosikymmenen lopulla draamaopiskelut veivät Englantiin, mutta kun 80-luvun puolivälissä aloin kirjoittaa teatteriarvosteluja päivälehtiin, Suomenlinnasta tuli jokakesäinen perinne. Linnaketeatterin viidellä vuosikymmenellä olen nähnyt siellä 43:stä produktiosta 34 ja kirjoittanut niistä 24 arviota. Vuoteen 2017 mennessä katsojia Hyvässä omassatunnossa ollut lähes 700 000. Halusin tällä teoksella esitellä varsin suurelle yleisölle tuttuja esityksiä arvioiden, muistojen ja kuvien avulla, aikalaiskatsojana ja Suomenlinna-fanina.

Teatterin varastohyllyn pahvilaatikko saattaa sisältää pari T-paitaa, 20 käsiohjelmaa ja koirankorville lehteilyyn plarin: teatteri on tuuleen kirjoitettua taidetta, jälkeenjääneet paperit, valo- ja muistikuvat ovat tuhansina murusina maailmalla. Lähdin aikalaisarviot tallentaneihin leikearkistoihin, kirjastoihin, mikrofilmien ääreen, valokuvaajien puheille, tekijähaastatteluihin ja Suomenlinnaankin.

Kun lautta irtoaa Kauppatorin laiturista merelle, alkaa seikkailu. Se on aina yhtä houkuttavaa, satoi tai paistoi.

"Ystäväni, miehet, vaimot, onko teissä kuulijaa / Joka vanhan krenatöörin laulun kuulla haluaa?" (Lauri Siparin *Sven Tuuvan* alkusanat, 1970)

Hyvän omantunnon ja Kunnian kautta: Sveaborgista Suomenlinnaksi

"Rannalla kävelee löntystellen Suomenlinnan juokseva vesi... se on nääs hevonen joka vetää rattailla tynnyrintapasta jossa on vettä (tietäähän sen kun asuu ja elää täällä 1700-lukua). Merisotilaat menee just syömään ja laulaa epäpuhtaasti 'Annamaijaa'."

Suomenlinnan kaupunginosassa käydään nykyisin piknikillä, luokkaretkillä, kokouksissa, uimassa, ravintoloissa ja kahviloissa, häissä, kirkossa, konserteissa, museoissa ja teatterissa. Sitaatti on luokkatoverini 60-luvun kesäkirjeestä: hän asui muutaman vuoden Pikku-Mustasaarella, koska äiti oli Merisotakoulussa sairaanhoitajana.

Vielä tuolloin saarten vesihuoltotehtävissä toimi vesitynnyriä vetävä hevonen. Teininä kadehdin ystäväni merellisiä koulumatkoja Suomenlinnan lautalla, arkielämää sotapoikien kansoittamilla, romanttisilla syreenisaarilla. Uimarannalla otettiin aurinkoa, syysmyrskyisillä valleilla käytiin ihanan traagisesti potemassa maailmantuskaa. 2000-luvulla olen risteilyaluksia varoen melonut saarten ympäri ja rantautunut piknikille jonkin pikku luodon kylkeen. Merenpinnankin tasolta katsoen vanha Viapori on komea näky.

Merisotakoulu on Suomenlinnassa yhä, mutta varuskunta-alueena graniittilinnoitetut saaret lakkasivat olemasta vuonna 1973. Samana vuonna perustettiin opetus- ja

kulttuuriministeriön rahoittama Suomenlinnan hoitokunta, joka vastaa saarten ylläpidosta.

*

1740-luvun lopussa kuudesta saaresta tuli Ruotsin valtion suurin rakennustyömaa, joka vuonna 1750 nimettiin Sveaborgiksi, ikään kuin vastakappaleeksi valtakunnan läntisimmän osan Göteborgille. Ruotsi pyrki 1700-luvun alkupuolella turvaamaan itärajansa: Pietarista oli tullut Venäjän uusi pääkaupunki, ja Ruotsin hävittyä Venäjää vastaan käydyn sodan vuonna 1743 itäraja kulki jo Kymijoessa. Suomen menetys oli tarkoitus estää Sveaborgin linnoittamisella. Suunnittelua ja rakennustöitä saapui johtamaan 38-vuotias ruotsalainen everstiluutnantti Augustin Ehrensvärd vuonna 1748.

Ruotsin häikäisevä gustaviaani Kustaa III oli silloin kaksivuotias. Käytyään Suomessa ensimmäisen kerran vuonna 1747 Ehrensvärd jo omisti vauvaprinsille kokoelman piirroksiaan nimeltä "Meiden nuoren Printz Giöstan muisto": sivistynyt älykkö-everstiluutnantti harrasti kuvataidetta, kirjallisuutta ja jopa vähän suomen kieltäkin. Kustaasta kasvoi ranskalaiseen kulttuuriin perehtynyt, teatteria rakastava valistuksen ajan itsevalti, joka kirjoitti näytelmiä ja näyttelikin niissä. Hän vieraili Suomessa ja Viaporissakin useita kertoja.

Augustin Ehrensvärd kuoli vaiherikkaan elämänsä lopuksi sotamarsalkkana Turussa 1772, mutta hänen arkkunsa tuotiin yksitoista vuotta myöhemmin Suomenlinnaan, ja Kustaa muurasi hautaholvin umpeen viimeisellä Suomenkäynnillään 1783. Susisaaren päävartion linnanpihan hautamuistomerkin kuningas oli itse luonnostellut.

Ennen Kustaata Ruotsia hallitsi Ehrensvärdin palkannut Adolf Fredrik, joka alkoi pian moittia Ehrensvärdiä sekä rahankäytöstä että linnoitustöiden hoidosta: taustalla oli eloisaa poliittista kähmintää, varsinkin myssy- ja

hattupuolueiden taistelu. Mutta Ehrensvärdillä oli puhdas omatunto, ja hän puolustautui tehokkaasti. Rahankäytössä ei voitu osoittaa vikoja.

Ajan tavan mukaan tusinoittain Ehrensvärdin työtovereita, upseereita, korkea-arvoisia ja aatelittomiakin ystäviä on ikuistunut Viaporin linnoitusrakennelmien nimiin - esimerkiksi Palmstierna, Hårleman, Polhem, von Höpken, Ekeblad, von Fersen, Zander, Chapman -, mutta Susisaaren kahdelle bastionille hän antoi nimet Dygd ja Ära, Hyve ja Kunnia ja niiden edustan raveliinille nimen Godt Samvete, Hyvä omatunto. Ehrensvärd halusi ilmeisesti siten jättää jälkimaailmalle muistutuksen toimiensa rehellisyydestä ja oikeamielisyydestä; nimet on merkitty ensi kerran karttaan jo samana vuonna 1752, jolloin Adolf Fredrik vieraili Sveaborgissa moitteineen.

Ehrensvärd teki Viaporin suunnitelmat ja johti rakennustöitä 1750-luvun alussa, jolloin työvoimasta puolet tuli Ruotsista. Ruotuväen sotilaita oli komennustöissä lähes 7 000 miestä. Työpäivät olivat kymmentuntisia, mutta Ehrensvärd kuuluu olleen niin reilu, että maksoi 12-tuntisista työpäivistä ylityökorvauksia.

Linnoitussuunnitelmat perustuivat vanhan eurooppalaisen maasodankäynnin traditioille. Vihollista vastaan varustauduttiin linnoituksin, joista voidaan kohdistaa tehokas ristituli maastoon. Tasaisten maisemien linnoitustekniikkaa sovellettiin kalliosaarille, joille oli todella työlästä kaivaa edes vallihautoja, ja Ehrensvärd joutui toisinaan improvisoimaan maaston vaatimusten mukaan.

Jättiläismäisestä linnoitustyömaasta vastaamisen lisäksi vain tykistöupseerin koulutuksen saanut Ehrensvärd otti hoitaakseen myös valtaisan kaleeritelakan rakennuttamisen ja Ruotsin Saaristolaivaston luomisen. Hänen apunaan olivat sentään ruotsalaiset huippuspesialistit, ansioistaan piankin aateloidut mekaniikkanero Daniel af Thunberg ja laivanrakennusmestari Fredrik Henrik af Chapman.

Sveaborgissa toimi myös tuulimylly, joka pumppasi vettä, jauhoi viljaa ja sahasi puutavaraa.

Massiivinen linnoitustyö, todennäköisesti Pohjois-Euroopan suurin ja kallein rakennushanke, nieli neljänkymmenen vuoden aikana uskomattoman määrän miestyövoimaa ja rahaa - sitä saatiin kyllä myös avustuksina Ruotsin liittolaismaalta Ranskalta. Ruotsin poliittisten ristiriitojen vuoksi rakennustyöt olivat välillä pysähdyksissä. Ehrensvärdin jälkeenkään linnoitus ei koskaan lopullisesti "valmistunut".

*

Helsinki oli ollut parisataa vuotta mitätön kylä, joka tuskin ansaitsi kaupunki-nimitystä vielä 1780-luvullakaan: asukkaita oli vaivaiset 2 500, sen lisäksi Helsingin varuskunnassa oli tuhat miestä. Samaan aikaan Sveaborgin eli Viaporin asukasluku oli yli 3 000; linnoituksen rakennustyöt nostivatkin kaupungin ja lähiseudut ripeästi uuteen aikakauteen. Tuhansien rakentajien ja sotilaiden tarpeisiin syntyivät sahat, lasi- ja tupakkatehtaat, kalkki- ja tiiliruukit, ja maanviljelys kukoisti lähiseudun kartanoilla, joita upseerit alkoivat hankkia itselleen ja perheilleen.

Augustin Ehrensvärd oli valistunut upseeri ja herrasmies: hän järjesti opetusta Viaporissa asuville lapsille ja nuorille, ja hänen laajaa kirjastoaan saivat käyttää kaikki sivistymisestä kiinnostuneet. Taiteellisestikin lahjakas Ehrensvärd piti yllä pientä taideseuraa.

Viaporissa oli kapakoita, kahviloita, puutarhoja ja biljardihuoneita. Sitä mukaa kun upseeriston asumiseen soveltuvia rakennuksia valmistui, upseerien rouvat ja perheet muuttivat Viaporiin. Linnoituksen vilkastuva seuraelämä elvytti suuresti myös kaupunkia. Useita eurooppalaisia kiertäviä teatteriseurueita matkusti Suomeenkin asti, ja jotkut niistä vierailivat myös Viaporissa. Ensimmäinen maininta Helsingistä on vuodelta 1780.

Linnoitukseen sijoitetun henkivartiorykmentin sotilaat innostuivat itse harrastamaan teatteria 1790-luvun lopulla niin, että antoivat (ruotsiksi) näytöksiä myös kaupungissa.

Vuonna 1805 Viaporin asukasluku oli 4 600, Helsingin muutama sata vähemmän.

*

Viaporin ruotsalais-venäläis-suomalaisen historian draamassa traagis-ironinen käännekohta oli se, että keväällä 1808 lähes valloittamattomaksi arvioitu, tuhansien sotilaiden ja sentään yli 700:n tykin lähes valmis merilinnoitus antautui venäläiselle viholliselle piirityksen jälkeen ilman taistelua.

Aiemmin kevättalvella sekä Loviisan että Svartholman linnoitukset olivat jo antautuneet venäläisten marssittua Suomeen. Ilmastonmuutoksen aika oli vielä ainakin 200 vuoden päässä: myöhäinen talvi esti laivaston käytön, eikä Viaporiin voitu odottaa Ruotsin laivaston apua - Suomenlahti oli jäässä vielä toukokuun alussakin. Kun venäläiset lähestyivät jäätä pitkin, neuvottelujen jälkeen Viaporin komentaja Carl-Olof Cronstedt luovutti viholliselle linnakkeen avaimet.

Ruotsi oli hävinnyt sodan ja Suomen. Linnoituksen 7 000 upseeria, sotilasta ja siviiliä poistuivat mantereelle, tietävästi enimmäkseen itkien, kiroillen ja hampaitaan kiristellen. Cronstedtia pidettiin yleisesti halveksittavana pelkurina ja isänmaanpetturina. Sitä mieltä oli myös kansallisrunoilija J. L. Runeberg nelisenkymmentä vuotta myöhemmin, *Vänrikki Stoolin tarinoiden* "Viapori"-runossa (1848), sillä ajan käsityksen mukaan kansallinen hyve, kunnia ja omatunto olivat kärsineet rankasti: "Kaikk' ota haudan synkeys / ja tuskat elämän, / tee niistä hälle nimitys: / surua vähemmän / se nimi tuopi kuitenkin / kuin Viaporin petturin." (Suomennos: Paavo Cajander, 1889)

Runebergin sotaihanteellisten *Vänrikki Stoolin tarinoiden* kansansankari Sven Tuuva oli seikkaileva linnakkeen kesäteatterissa reilut 120 vuotta myöhemmin Lauri Siparin näytelmässä, kriittistä myötätuntoa herättäen.

Historioitsijat ovat myöhemmin huomauttaneet, että heikentynyt Ruotsi oli tosiasiaa jo menettänyt Suomen: se oli miehitetty Pohjois-Pohjanmaata myöten. Viaporin ei ollut huollettu kunnollisesti vuosiin, ja linnoituksen pitkitetty vastarinta olisi aiheuttanut pelkkää viivytystä ja valtavaa inhimillistä ja aineellista tuhoa. Toukokuun 8. päivänä nousi Venäjän lippu Kustaanmiekkään, ja Sveaborgista tuli - Sevastopolin ja Kronstadtin ohella - venäläinen laivastotukikohta. Sotimisen melske pääsi kyllä vielä vallalle Krimin sodassa: Suomen osalta sota päättyi elokuussa 1855 Venäjää vastaan liittoutuneiden Englannin ja Ranskan laivastojen kaksi vuorokautta kestäneisiin massiivisiin pommituksiin. Vihollinen ei tosin pyrkinyt valloittamaan "Pohjolan Gibraltaria", vaan aiheuttamaan mahdollisimman paljon tuhoa. Miestappiot jäivät melko vähäisiksi, mutta useille Ruotsin ajan arvorakennuksille kävi huonosti. Venäläiset eivät niitä perusteellisesti pyrkineet korjaamaan. Viaporilla ei Krimin sodan jälkeen enää ollut laivastotukikohdan statusta.

*

20. vuosisata alkoi dramaattisissa merkeissä: kun tsaarinvalta alkoi horjua, vuonna 1906 Viaporin venäläisvaruskunnassa puhkesi merisotilaiden kapina, johon liittyi myös satakunta helsinkiläistä punakaartilasta. Hallituksen joukkojen hyökkääjät kuitenkin onnistuivat räjäyttämään Viaporin 57 tonnin ruutivaraston, ja kapina kukistettiin. Aiheesta kirjoitti Lauri Sipari Hyvän omantunnon nuoreen kesäteatteriin -06-näytelmän 68 vuotta myöhemmin.

Venäjän vallankumouksen myrskyjen seurauksena Viaporista tuli osa itsenäistä Suomea: maaliskuussa 1918 punakaarti otti komennon Viaporissa, mutta huhtikuussa valta vaihtui Helsingin valkoiselle johdolle. Senaatti päätti, että Sveaborgista tuli Suomenlinna. Toukokuun 12. päivänä Kustaanmiekkään nousi leijonalippu, ja pari viikkoa myöhemmin se vaihtui siniristilippuun, joka siellä on liehunut sata vuotta.

Heti kansalaissodan jälkeen Suomenlinnasta tuli synkkämaineinen vankileiri: sinne vietiin hengenvaarallisiin olosuhteisiin oikeudenkäyntiä odottamaan tuhansia punavankeja. Muilta vankileireiltä alettiin lähettää kuolemaantuomittuja teloitettavaksi Suomenlinnaan. Tuomioista pantiin täytäntöön lähes 300. Leiri suljettiin lopulta vasta maaliskuussa 1919.

Sota-aikana sovellettava kuolemantuomiorangaistus poistettiin laista vasta 1972, vuotta aiemmin kuin Suomenlinna siirtyi siviilihallintoon.

Suomenlinnan ja sen historian tunnettuutta alkoi edistää jo vuonna 1921 Ehrensverd-Seura. Se pitää yllä museoita ja opastaa matkailijoita ja luokkaretkeläisiä. Linnoitussaaret eivät kuitenkaan moneen vuosikymmeneen olleet vapaa piknik-, auringonotto-, hääjuhla-, teatteritai luokkaretkikohde, sillä armeija hallitsi saaria. Suomi joutui käymään vielä kaksi sotaa. Suomenlinnan kulkulupavaatimus poistettiin 1948, ja saarilla käynneistä alettiin veloittaa pääsymaksua. Kolme vuotta myöhemmin valtionyhtiö Valmet sai telakka-alueelta tilat, joissa valmistui esimerkiksi kalastuskuunareita Suomen sotakorvauksina Neuvostoliitolle. Vuonna 1951 avattiin myös Walhalla-ravintola. Pääsymaksu poistettiin vasta vuonna 1963.

Rakennuksia ja niiden sekä saarten käyttötarkoituksia on itsenäisyyden ajalla muunneltu paljonkin. 1800-luvun puolivälissä rakennettu bysanttilaistyylinen Aleksanteri Nevskin ortodoksinen kirkko muutettiin arkkitehtikilpailun jälkeen luterilaiseksi varuskuntakirkoksi 1928. Vuonna 1973

Suomenlinnasta tuli yksi Helsingin kaupunginosista, jonka kunnostetuissa rakennuksissa asuu yli 800 kaupunkilaista noin 350:ssä valtion vuokra-asunnossa.

1970-luvulla Suomenlinna perustettiin lääninvankilan työsiirtola, jossa työskenteli sata miestä. 70- ja 80-luvuilla linnoitusta peruskorjattiin, rakennushankkeita oli runsaasti, ja työsiirtola vastasi noin puolella korjaustöiden budjetista. Koheneva Suomenlinna alkoi kiinnostaa monia toimijoita; sinne olisi haluttu pystyttää esimerkiksi munkkiluostari, sotamuseo ja ulkoilmaoppera - jälkimmäinen olisi merkinnyt 1 600 hengen katsomon rakentamista Kustaanmiekan päälle. Saarten arvokas rakennus ja luonnon kulumisesta huolestuttiin aiheellisesti, sillä herkkää ympäristöä ovat rasittaneet yhä suuremmat vierailijajoukot. Kun Suomenlinna pääsi Unescon maailmanperintökohteiden joukkoon sotilasarkkitehtuurin muistomerkkinä vuonna 1991 ja käyttömuodot määriteltiin tarkasti, uusiokäyttöön laimeni.

*

Susisaaren itäpuolelle vuonna 1757 valmistunut bastioni on nimeltään Kunnia. Bastionissa kaksi pitkää siipeä yhtyvät sen kärjessä, joka sijoitettiin oletetun hyökkäyksen suuntaan: vihollisen tykkituli ei osunut kohtisuoraan muureihin, vaan ammukset sinkosivat ulospäin. Kunnia ja vasta 1774 sen rinnalle lopullisesti valmistunut Hyvä vartioivat Tykistölahden suuta. Yhdessä ne muodostavat linnoitusrintaman, joita yhdistää muuri eli kurtiini, jota Hyvä omatunto -raveliinin tehtävänä on suojata. Rintama on Viaporin ainoa mallikirjojen mukaan rakennettu puolustusvyöhyke. Vuonna 1753 suunniteltu raveliini Hyvä omatunto valmistui myös vasta 1774. Raveliini on bastionirintaman eteen rakennettu kuusisivuinen varustus, jonka kärki suuntaa vihollisen oletettuun hyökkäyssuuntaan,

merelle. Hyvässä omassatunnossa on 12 kasemattia, ampumiseen tarkoitettua tiiliholvattua tilaa.

Hyvä omatunto toimi linnoituslaitteena noin 60 vuoden ajan. Venäläiskauden 1840-luvulla siitä tehtiin ammuksia ja ruutia sisältänyt varastorakennus muuraamalla ampumaukot umpeen ja kattamalla se peltikatolla. Vasta 1990-luvun alussa raveliini palautettiin alkuperäiseen ulkoasuunsa: tiilikorotukset ja peltikatot purettiin, ampumaukot avattiin, ampumatasanteet vesieristettiin ja turvetettiin.

Raveliinissa on Y:n muotoinen, noin 400 neliön kokoinen sisäpiha; sillä kokeiltiin 60-luvulla muutamana kesänä konserttien pitämistä. Tietävästi Helsingin Ylioppilasteatteri oli ollut kiinnostunut Hyvän omantunnon käyttämisestä teatterina, samoin Vallilassa esiintynyt Helsingin Kesäteatteri, joka toi *Mestari Patelin* -produktionsa viimeisen esityksen linnakkeeseen alkukesällä 1969. Samana kesänä Studio-teatteri -niminen kokoonpano esitti raveliinissa Molièren näytelmää *Lääkäri vastoin tahtoaan*. Sitä eivät kylläkään arvostelijat kiitelleet, ja Studioteatteri poistui linnakkeesta. Mutta seuraavana kesänä linnakkeessa nähtiin nuoren Ryhmäteatterin *Sven Tuuva*, joka riemastutti sekä kriitikot että yleisön. KOM-teatteri jatkoi seuraavana kesänä *Suomen kuninkaalla*. Vuosina 1970–2017 linnakkeessa on nähty 43 teatterituotantoa.

Ruotsin valtio lahjoitti 6.12.1977, Suomen itsenäisyyden 60-vuotispäivänä, 200 000 kruunua (indeksikorjattu nykyarvo noin 99 000 euroa) Hyvän omantunnon kesäteatterin korjaustöiden aloittamiseen. Teatteritila oli suljettuna vuosina 1990–1991 korjausten vuoksi, ja kesään 1993 mennessä raveliiniin saatiin uusi noin 500-paikkainen katsomo. Ryhmäteatterin suurtuotanto *Taru Sormusten herrasta* oli toteutettu väliaikaisen katoksen suojassa kesinä 1988 ja 1989. Kaksi noin 250-paikkaista katsomoelementtiä katettiin kankailla vuonna 1993. Niitä ei ole muunneltu,

vaan katsojamäärän maksimoivia rakennelmia on käytetty sellaisenaan.

2000-luvun puolivälissä katoskangas kaipasi jo uusimista: uusi katos päätettiin rakentaa vihdoin suojaamaan koko sisäpihaa. Noin neljännesmiljoonan maksanut katerakennelma, teräskaarien varaan pingotettu polyesterikangas, valmistui keväällä 2007. Museoviraston vaatimuksesta sen tuli olla mahdollisimman huomaamaton historiallisessa maisemassa: se puretaan aina talveksi. Katos ei myöskään saanut tuottaa melua tuulisella ja sateisella säällä. Ryhmäteatterin *Tuntematon sotilas* (2007-2008) oli ensimmäinen tuotanto sen alla.

Museovirasto oli ylijohantajansa, valtionarkeologi C. J. Gardbergin allekirjoittamassa lausunnossa vuonna 1986 vielä hiukan vastahakoinen teatterikäytön suhteen: "Ottaen huomioon suurimman osan turistikautta paikoillaan olevat katsomo- ja näyttämörakenteet sekä sadekatoksen, saattaa varsinkin raveliinin nähtävyysskäyttö ajan mittaan vaikeutua. Tästä syystä ei Suomenlinnan jatkosuunnittelussa tulisi sulkea pois mahdollisuutta sijoittaa teatteri muualle ja käyttää raveliini Hyvää omaatuntoa pääasiassa nähtävyytenä ja korkeintaan satunnaisten, pienimuotoisten esitysten tapahtumapaikkana." Hyvän omantunnon on kuitenkin onneksi sallittu edelleen riistää matkailijoilta sotatieteellinen nähtävyys eikä se ole toiminut "satunnaisten esitysten" tapahtumapaikkanakaan.

*

Joka kerta Suomenlinnassa käydessä miljoonista kivistä lukemattomina miestyövuosina taidokkaasti rakennettujen muurien karu kauneus hämmästyttää. Harmaakivimuureja on saarilla kahdeksan kilometriä. Muutamaa kymmentä metriä voi ihailla teatterin penkeillä raveliinin sisällä ja väliajalla lisää, matkalla Carnall-kapponnieerin sekä

Palmstierna- ja Kunnia-bastionien vieritse yleisövessoihin:
ne ovat Hyveessä.

Ilmakuva itään: Hyvä omatunto -raveliinissa oli vielä 70-luvulla venäläiskauden aikainen peltikate. Vasemmalla on Kunnia-bastionin pitkä muuri, Tykistölahden rannassa vuonna 1973 museoitu Vesikkosukellusvene. Valokuva: Suomenlinnan hoitokunnan kuva-arkisto/A&M Oy, 1976

Kesäteatterin uudet tuulet 1970-luvulla

**Puskateatterista ramppivaloihin?
Ryhmäteatteri, KOM-teatteri ja Lauri Siparin
historianäytelmät Hyvässä omassatunnossa
1970-1977**

***Sven Tuuva, Suomen kuningas, Salakauppoja,
Kesä Aunuksessa, -06, Wiipurin nopeat,
Vapauden kaikuja, Siviilikesä***

Näillä leveysasteilla kesäteatterilla on sekä kansallisia että ilmastollisia ominaispiirteitä.

Koska suomalaisilla ei ole ollut omaa hovia eikä kummoistakaan yläluokkaa, teatteria ovat katsoneet ja harrastaneet kaikki kansankerrokset. Näyttämöillä on 1800-luvulta alkaen oltu kansanläheisiä ja realistisia: karnevalistista perinnettä meillä ei ole - eikä ainakaan ennen television aikakautta - mainittavasti poliittista satiiriakaan. Yhteiskunta on vakaasti tukenut sekä ammattittä harrastajateatteria; Suomessa ammattiteatteri on ollut palvelulaitos. Kylissä ja taajamissa on itse tehty ja tehdään edelleen yhdessä teatteria ainakin heinäkuussa, jolloin sataa ja paistaa.

Talvella näytellään sisällä, kesällä ulkona, luonnon armoilla, vaikka tekniikka onkin mahdollistanut erilaisten katteiden rakentamisen. Perinteinen kesäteatteri on

suosinut komediaa; suomalainen haluaa maksimoida kesälomasta, valosta ja lämmöstä nauttimisen nauramalla.

Jos taiteellisia tavoitteita ei syystä tai toisesta ole pidetty tai kyetty pitämään erityisen tärkeinä, tuloksena on saattanut olla myös ns. puskateatteria. Sillä on tarkoitettu karkeahkoa, ennalta-arvattavaa ja / tai vähäisin taidoin väännettävää komiikkaa, johon usein on liittynyt viinanjuonnin ja seksin harrastamisen ylikorostaminen. Se on ollut kesäteatterin muoto, jota teatteriarvostelijat ovat sietäneet useinkin huonosti – paitsi silloin kun sitä on tehty farssina, "kieli poskessa", "niin että katsoja tietää, että näyttelijät tietävät, että katsoja tietää, mitä he ovat tekemässä", kuten itse yritin määritellä *Teatteri*-lehdessä 90-luvulla:

"Elementtien armoilla oleminen on merkittävä osa teatterielämästä. Kokolattiamatot ja pehmustetut penkit ovat anonyymejä, huokuva putkikatsomo metristen kivimuurien suojassa [Hyvä omatunto, Suomenlinna] tai seinätön 'näyttämö' silmäkantamattomiin ulottuvassa pusikossa [Mustikkamaan kesäteatteri] taas on tila, jossa vähän anonyymikin esitys saattaa jäädä mieleen: se oli se kerta kun oli niin jumalattoman kylmä/kuuma, tuli kaatosade tai salama iski, penkki romahti tai vieruskatsoja pukeutui pilkkihaalariin. Kesäteatteri on myös mielentila. Katsoja asennoituu kesäteatteriin ehdottomasti eri tavalla kuin talviteatteriin. Kesällä ollaan seikkailunhaluisia, reippaita, nauravaisia ja varustautuneita (taskumatti, tyyny, pilkkihaalari). (*Teatteri* 5/99)

*

Ulkoilmakesäviihdettä tarjosi kesällä 1969 Helsingin Soutustadionilla Hilikka Kinnusen Operettiteatteri *Tanssivan Savoy'n* muodossa. Sanomalehtien teatteriarvostelijat valittivat 'totunnaisimpien polkujen astelemisesta' ja aikansa eläneistä perinteistä. Kesäteatterisssa

maalaiskomedian nostalgiavivahteistakin suosiota vahvisti 60-luvulla alkanut maaltamuutto tai pako.

Suomenlinnan Hyvä omatunto -raveliinia oli kokeiltu kolmena kesänä konserttitilana (*HS* 19.6.1969: "Moderni areenateatteri Suomenlinnan kesään"). Kesän alussa Helsingin Kesäteatteri toi Hyvään omaantuntoon viimeisen *Mestari Patelin* -näytäntönsä, ja seuraavaksi Studio-teatteri esitti 25.6. Molièren näytelmän *Lääkäri vastoin tahtoaan*.

Studio-teatterin yritys sai Leila Arpiaisen kirjoittamaan *Helsingin Sanomissa* (28.6.69) otsikolla "Hyvän Omantunnon teatteri tuhlarina": "Suomenlinnan Hyvän Omantunnon Teatterin avausohjelmaa ei valitettavasti voi hyvin omintunnon kiitellä. On pakko todeta, että ensimmäisenä vakinaisena vierailijana mainiolle linnakenäyttämölle - kaupungin parhaalle suviselle esityspaikalle - päässyt Studio-teatteri on tuottanut sinne mitä ikävimmäksi ja karkeimmaksi puskateatteriksi painuvan Molière-esityksen [*Lääkäri vastoin tahtoaan*], jota katsellessaan harmittaa kaikkien osapuolten puolesta. Harmittaa Suomenlinnan museoitten johdon puolesta. Vuosikausia idätelty idea lisätä saaren kulttuuritarjoomuksia kesäteatterin avulla on vihdoinkin toteutunut. Paikka on ihanteellinen esim. juuri pienimuotoisen klassisen dramatiikan esittämiseen jo yksin erinomaisen akustiikkansa vuoksi, mutta yhtä hyvin Hyvän Omantunnon linnake sopii sulkemaan harmaitten muuriensa suojiin mitä moderneinta ohjelmistoa. Harmittaa nimenomaan yleisön takia. (- -) Ensiesitykseen virtasi väkeä, joka oli ihanassa kesäillassa saarta kierrellessään huomannut ilmoitukset uudesta teatterista."

Kansan Uutisissa valitti nimimerkki J. R. Studio-teatterin "samoista tempuista, samoista maneereista" ja kysyi lopuksi: "Miksei kukaan teatteri-ihminen edes yritä mitään? Missä on Kalle Holmbergin tai Ralf Långbackan suuresti arvostettu kyky?" (28.6.1969)

Seuraavana kesänä Suomenlinnaan tehtiin esitys, joka aloitti linnakkeessa ajoittain juuri mitä moderneinta ohjelmistoa tarjoavan ammattimaisen kesäteatteritoiminnan. Ryhmäteatteri tuotti uuden näytelmän nimeltä *Sven Tuuva*: se rakentui hyvin suomalaiskansalliselle lähteelle, Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoille*, mutta nuoret tekijät löysivät produktiolleen kriitikot ja yleisön ihastuttaneen esitystavan ja teemankäsittelyn. Komediaa kyllä, mutta uudella tavalla viihdyttävää.

Esimerkiksi tamperelaisen Pyynikin kesäteatterin pyörivässä katsomossa on lähes 60 vuoden aikana nähty paljon, eivätkä kaikki Suomenlinnan tuotannot ole olleet kesän huippuja; silti hyvällä omatunnolla voi väittää, että Hyvän omantunnon lavalla suomalaista kesäteatteriperinnettä on uudistettu kiinnostavimmin.

Suomenlinnan intendentti Olof af Hällström oli kesän 1969 teatteriyrityksen epäonnistuttua tiedustellut Ryhmäteatterin silloiselta ohjaajalta Taisto-Bertil Orsmaalta kiinnostusta linnakkeeseen, jonne oli jo kaavailtu kansantanhunäytöksiä. Ylioppilasteatterissa toimineet Lauri Sipari ja Tytti Oittinen tarttuivat tilaisuuteen.

Suomenlinnan asukkaat innostuivat *Sven Tuuvasta*: lapset osasivat repliikit ulkoa, ja rouva Maria af Hällström oli Runebergejä suoraan alenevassa polvessa – hän katsoi esityksen lukemattomia kertoja ja toi sinne sukulaisensakin, kertoi syksyllä 2015 haastattelussa Tytti Oittinen. Suomenlinalaiset ahkeroivat teatterissa monena kesänä; esimerkiksi vuonna 1973 katsomorakenteet pystytti talkoilla opintokerho Viaporilaiset.

Ryhmäteatteri tuotti linnakkeeseen ensimmäisellä vuosikymmenellä seitsemän esitystä ja Kirjännäyttämön nimellä yhden; KOM-teatteri tuotti Lauri Siparin *Suomen kuninkaan* 1971 ja *Salakauppoja* 1972. Kaikkiaan Ryhmäteatterin omia produktioita vuosina 1970–2017 on ollut 30. 1990-luvulla perustettu Q-teatteri tuotti Hyvään

omaantuntoon kuusi kesäesitystä vuosien 1994 ja 2009 välillä, ja yhden se teki yhdessä 80-luvun puolivälissä perustetun ruotsinkielisen Viirus-teatterin kanssa. Ryhmäteatteri ja Q-teatteri tuottivat myös yhden esityksen yhdessä. Lisäksi kahtena kesänä Teatterikorkeakoulun opiskelijat toteuttivat linnakkeessa oman esityksensä Ryhmäteatterin toimiessa tuottajana. KOM on kerran palannut linnakkeeseen 2000-luvulla, 35-vuotisjuhlaesityksenään Jorma Kairimon dramatisoima Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla*. Kahden kesän ajan (1990-1991) linnake oli suljettuna peruskorjauksen vuoksi. Alkuvuosina katsojapaikkoja - ensin vihreä-valkoisilla Helsingin puistonpenkeillä - oli parisataa, nykyisin paikkalukuna on ollut 535.

*

Taaksepäin katsomiseen liittyy monenlaisia vaikeuksia: liiallinen yksinkertaistaminen ja jälkiviisastelu, ja jos katsoja on itse elänyt tarkkailemaansa aikaa, ehkä myös omien suosikkien ihaileva muistelu, varsinkin kun kyseessä on taide, jossa ei ole helposti todennettavia faktoja ja yksinkertaisia totuuksia - ei "joukkojen ajan" informatiivisellä 70-luvullakaan - vaan joka sisältää monimutkaisia, kompleksisia rakenteita. Sukupolvisosiologi Tommi Hoikkala puhuu KOMteatterin historiaa koonneessa *KOM-kirjassa*, itseironisesti, "huurupäisestä nostalgiaan sekoittuneesta jälkikäteisarvoinnista" (s. 216).

Näytelmäkirjailija, Hyvän omantunnon veteraani Lauri Sipari totesi syksyllä 2015 keskustelussamme, että teatteriarvostelu on kiinnostanut häntä varsin omakohtaisesta näkökulmasta: "tuoko se vai vie". Lakonisuus on ymmärrettävää 1970-luvun alun uudenlaiseen ilmaisuun pyrkivän teatterin kannalta: kädestä suuhun elävä nuori teatterintekijäjoukko pani toivonsa kesällä lippukassaan kilahtaviin markkoihin

(kirjaimellisestikin, ennen luottokortti- ja internetaikoja). Varsinkin suurimman helsinkiläisen päivälehdessä arvostelu saattoi joko 'tuoda tai viedä'. Suomenlinnassa 70-luvulla se kylläkin enimmäkseen toi, sillä arvostelijat ilahtuivat tarjotusta ohjelmistosta. Sen sijaan sää toi tai vei: jos kesä oli armottoman sateinen (kuten esimerkiksi vuonna 1974 ja usein sen jälkeenkin), katsojia saattoi olla vaikkapa vain puolet edellisestä saldosta.

Teatterintekijälle arvostelijat eivät merkitse enempää kuin koira lyhtypylväälle, väitti Oscar-palkittu englantilainen näytelmäkirjailija ja käsikirjoittaja Christopher Hampton joskus 70-luvulla. Katsojien - ja asiasta myöhemmin kiinnostuneiden lukijoiden kannalta - 1970- ja vielä 1980-lukukin olivat lehdistön julkaisemien teatteriarvioiden kultaa Suomessa: lehtiä ilmestyi paljon ja ne tarjosivat palstatilaa.

Sanomalehti on seuraavana päivänä torilla kalankääreenä: noinhan on ollut tapana sanoa vähäteltäessä lehtitekstin merkitystä. Mutta lehtien aikalaisarviot jäävät jäljelle, vaikka esityksen teksti ja pääkirja sattuisivat katoamaan, kuten ilmeisesti on käynyt Suomenlinnassa kesällä 1987 esitetylle *Päättömän upseerin paluulle* (teksti Antti Hietalan, ohjaus Vilppu Kiljusen). Sitä ei toistaiseksi ole löytynyt, kuten ei myöskään Pirjo Toikan ja työryhmän työstämää, Q-teatterin ja Viiruksen tuottamaa *Kolmea muskettisoturia / De tre muskettererna* vuodelta 1997. Myös käsikirjoitus, näytelmäteksti, saattaa olla melko kryptistä luettavaa, kuten esimerkiksi Ryhmäteatterin kohua herättänyt, aikansa avantgardea edustanut *Nauruihminen* (dramaturgia Arto af Hällströmin, Raila Leppäkosken ja Jouni Tommolan) kesällä 1981. Aikalaisarviot tarjoavat faktoja, havaintoja ja tulkintoja, ja kun niitä on riittävän monta, lukijan on mahdollista muodostaa käsitys esityksestä näkemysten eroavuuksien ja yhtäläisyyksien pohjalta.

"Jokainen teatterintutkija tietää ja myöntää, että arvosteluja ei ole kirjoitettu tutkimusaineistoksi. Niillä on

enemmän tai vähemmän jatkuvan päivittäistoiminnan luonne. (- -) tutkijalle lehtiartostelu edustaa tutkimuskohteen sekä todellista luonnetta että siirtymää tarkastelutasolta toiselle: se yhdistää alkuperäisteoksen katsojan eli kriitikon metatekstiin." Teatterintutkija Irmeli Niemen alustus "The metatext and the real thing" kansainvälisessä teatterikriitikkokongressissa Helsingissä syksyllä 1996 käsitteli suomalaisen päivälehtiartostelun historiaa ja luonnetta. "Toisaalta (- -) artostelut ovat menneisyyden dokumentaation olennainen osa, kun produktio ei enää ole olemassa. Ne myös yhdistävät produktion omaan aikaansa toisella tavoin kuin kuvatalenne." Teksti on julkaistu teoksessa *Survival games? Theatre and journalism / Stratégies de survie? Théâtre et journalisme* (s. 53-54, suom. S.L.) Julkaisun kirjoittajat 15:stä maasta käsittelivät 90-luvun alussa rajusti muuttunutta mediakulttuuria.

Teatteriarvostelut sisältävät dokumentteina vain osittain 'fakta-aineistoa': satoiko *Sankarin sydämen* ensi-illassa 7.7.1979 rankasti ja se, ketkä esityksen tuottivat ovat faktoja. Oliko esitys "hyvä", on tiedotusvälineen tallentama ammattikatsojan mielipide, jolla on oma arvonsa teatterihistoriassa. "...kirjoitettu, valmistettu ja teatteriyleisölle esitetty näyttämöteos on tavallaan epätäydellinen kunnes tieto sen olemassaolosta saavuttaa myös lukevan yleisön", kirjoittaa mm. *The Times* -lehden pitkäaikainen kriitikko Irving Wardle brittiläistä teatteriarvostelua käsittelevässä teoksessaan *Theatre Criticism* (s. 6, suom. S.L.).

Entä sanomalehtikriitikon asema vallankäyttäjänä? Arvostelijan tehtävänä on arvioida ja arvottaa esityksiä, joihin niiden tekijät myyvät lippuja. "Hyviä kritiikkejä" (se Tarmo Mannin mielipide) teatterit ja teatterintekijät ovat aina mielellään siteeranneet. Siihen, että journalistin on mahdollista esittää julkisesti mielipiteensä, liittyy tietenkin vastuu, sekä lukijalle että myös taiteelle.

Kulttuuritoimittajalle/-kriitikolle maksetaan palkkaa asiantuntijuudesta, ja tiedotusväline työnantajana on myös vastuussa hänen ammattitaidostaan.

Yritän itse pidättäytyä "nostalgiaan sekoittuneesta jälkikäteisarviointista", vaikka taaksepäin katsoessa kymmenistä esityksistä tietysti jotkut ovat jääneet mieleen kiinnostavampina kuin toiset, minkä voi todeta tässä myös omien päivälehtiartikkelieni sitaateista. Ensimmäisen 24:stä Suomenlinna-arvostelustani kirjoitin Ryhmäteatterin *Don Juanista* vuonna 1986.

1970- ja 1980-lukujen teatterista on jo kirjoitettu ja tekijöitäkin haastateltu melko paljon. Nuo kymmenluvut ovat historiallisista, poliittisista ja kulttuurisista syistä myös Suomenlinnan kesäteatterin kannalta kiinnostavan dramaattisia. Mitä lähemmäs tullaan nykyaikaa, sitä vaikeampaa on löytää todennettavia ideaaleja tai ohjelmistolinjoja: 90-luvulla teatteriskene oli jo pitkälti pirstaloitunut, monimuotoistunut ja esitystaiteellistunut, ja 2000-luvulle tultaessa teatteriryhmien kollektiivinen tekeminen on muuttunut uudenaikaisiksi tuotantojärjestelmiksi.

*

Suomalaista teatteriäkin reippaasti muuttaneen, politikoivan 70-luvun voi katsoa alkaneeksi 60-luvun lopulla: Kalle Holmberg ohjasi Helsingin Ylioppilasteatterin 40-vuotisjuhlaesitykseksi Arvo Salon ja Kaj Chydeniuksen edellisten sukupolvien maailmankuvaa haastavan *Lapualaisopperan*, joka osui aikaansa ja jäi teatterihistoriaan, esiintyjinä muiden muassa Kaisa Korhonen, Heikki Kinnunen ja Vesa-Matti Loiri. Maija Savutie, *Kansan Uutisten* pitkäaikainen teatterikriitikko, kirjoitti otsikolla "Sytyttävä protestinäytelmä" (23.3.1966): "Lapuanliikkeen aineiston avulla, punaisten ja mustien taistelun kuvauksella tutkitaan suomalaisen sotakiikkon,

tutun suomalaisen sankaruusuhoilun pohjaa ja taustaa, ja suomalaisen yhteiskunnan jatkuvaa vihamielistä jakautuneisuutta. (- -) nimitin *Lapualaisoopperaa* protestinäytelmäksi. Ensi-illassaan se huipentuikin kiihkeäksi, voimakkaaksi protestiksi väkivaltaa, sotaa vastaan."

60-luvun lopulta alkaen teatterin haluttiin myös olevan yhteiskunnallinen kommentaattori ja kriitikko; 40-luvulla syntyneet ja suurten ikäluokkien koulutetut suomalaiset teatterintekijät saattoivat halutessaan surffata Eurooppaa huuhtovalla Brechtin, politisoitumisen, opiskelijaliikehännän, radikaalivasemmiston ja yhteiskuntauudistusten aallolla. Teatterikoulussa, josta tuli korkeakoulu vuonna 1979, tapahtui myös sukupolvenvaihdos. 70-luvulla yleistyi nimitys "osallistuva teatteri", jolla voitiin arvioijasta riippuen tarkoittaa joko aikaansa reagoivaa, tärkeitä yhteiskunnallisia asioita valppaasti käsittelevää teatteria tai ääriivasemmistolaista poliittista propagandaa.

"Vanhoillisuus oli vankasti linnoittautunut pikkuporvarillistuneeseen laitosteatteriin. Katsojaluvut olivat laskussa, mistä tosin syytettiin lähinnä television tuloa viihdemarkkinoille", kirjoittaa Timo Kallinen artikkelissaan "Ylioppilasteatteri edelläkävijäksi" teoksessa *Moniääninen 60-luku* (s. 16). Uusia teatteritaloja rakennettiin 60- ja 70-luvuilla, taidehallintoa uudistettiin 1968, alueteatteritoiminta aloitettiin. Mutta perinteinen laitosteatteri oli alkanut näyttää tunkkaiselta umpiolta nuorten ammattilaisten silmissä, joten he alkoivat perustaa omia teatteriryhmiään vastavoimaksi laitosten ohjelmistopolitiikalle ja toimintamallille.

Ryhmäteatteria - jonka työnimenä oli ensin kuvaavasti Työryhmäteatteri - oli vuonna 1967 perustamassa ohjaaja Taisto-Bertil Orsmaan kanssa joukko nuoria näyttelijöitä, muiden muassa Riittaliisa Helminen, Tiia Louste, Tarja Markus, Hannu Kahakorpi, Leena Uotila ja Henri Kapulainen.

Palkkoja ei maksettu ennen vuotta 1970, ja vasta 1971 vakituiseksi teatteritilaksi saatiin Kalliossa, Viidennellä linjalla sijainnut urheiluseura Jyryn entinen juhlasali. Kaksi vuotta myöhemmin teatteri siirtyi Kirjatyöntekijäin talolle Kruununhakaan, Kirjan näyttämölle.

Kahdeksan "liikkuvaa, demokraattisesti toimivaa ammattiteatteria" perusti keskuselimekseen Teatterikeskus ry:n vuonna 1971 (Teatterikeskuksen toimintakertomus, 1971). Ryhmäteatteri aloitti 1968, Hurja joukko (sittemmin Penniteatteri) ja Ahaa Teatteri 1970, suomenkielinen KOM 1971. Ne menivät yleisönsä luo, sinne minne ne tilattiin.

Laitosteattereissakin alettiin kyseenalaistaa menneitä käytänteitä. Joensuussa nuoren Jouko Turkan aie ohjata Jussi Kylätaskun uusin, seksuaalirikosta käsittelevä *Runar ja Kyllikki* näytelmä törmäsi vuonna 1971 teatterilautakunnan kieltoon, mistä seurasi mittava puolue- ja teatteripoliittinen taistelu ja julkinen debatti. Turussa taas kajasti uudenlaisen teatterin aamunkoitto: Kalle Holmberg ja Ralf Långbacka alkoivat tehdä kaupunginteatterin enssemblensä kanssa taidetta, jota turkulaiset eivät ensin ollenkaan halunneet – kunnes Holmbergin ohjaama, riemastuttava *Seitsemän veljestä* mursi vastarinnan 1972: sitä esitettiin 244 kertaa. Myös televisioitu esitys nousi ennen näkemättömään suosioon. Takkutukkaisten kliseepökökkelöiden sijasta nähtiin eläväisiä jätkiä, jotka lauloivat hiki päässä Kaj Chydeniuksen sydämeenkäyviä ja korvaantarttuvia lauluja. Sitäkin esitystä toki jaksettiin myös arvostella klassikon pahoinpitelystä. Mutta Helsingistä pyhiinvalettiin Turkuun bussilasteittain Holmbergin ja Långbackan "kotkien kaudella" (1971–1978).

Käsitykset vuosikymmenten "alkamisesta" ja "päättymisestä" vaihtelevat tietysti määrittelijästä riippuen. Ehkä vuonna 1966 alkanut teatterin 70-luku päättyi jo vuonna 1978 Suomen Kansan Teatteriksi itseään nimittävän kapinallisjoukon *Pete Q eli Nuorallatanssijan kuolema* esitykseen, jonka ohjasi Arto af Hällström: sen tekijöille politikoiva 70-luku oli alkanut näyttää tunkkaiselta umpiolta.